

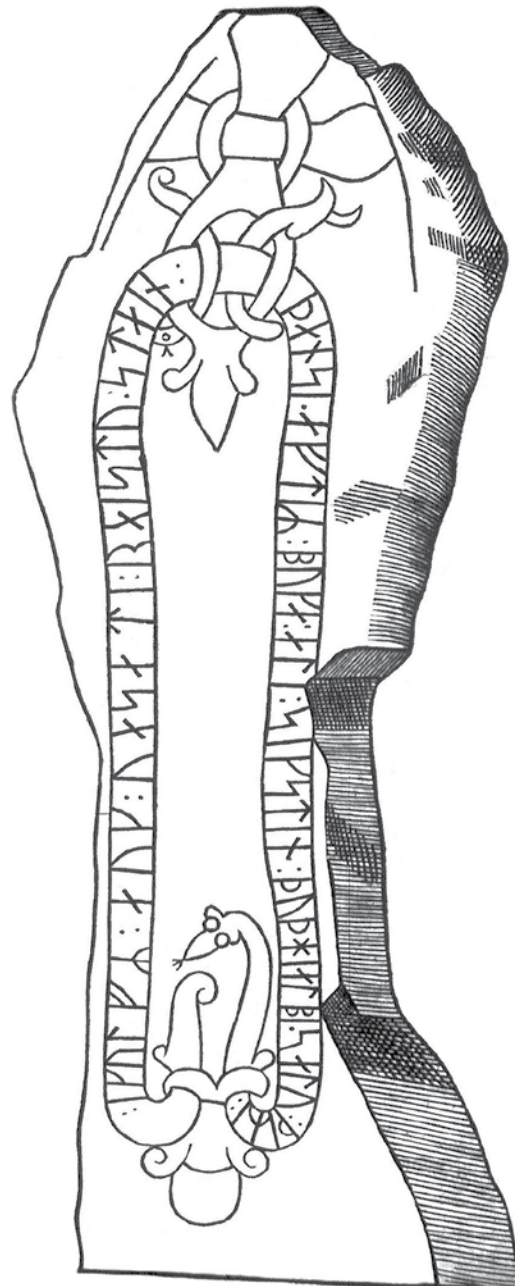
Den återfunna runstenen Sö 91

Var det här den stod?

Arkeologisk förundersökning

Runsten Sö 91
Stora Tidö 1:6
Hammarby socken
Eskilstuna kommun
Södermanlands län
Södermanland

Maud Emanuelsson

Den återfunna runstenen Sö 91

Var det här den stod?

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning runsten Sö 91

Stora Tidö 1:6

Hammarby socken

Eskilstuna kommun

Södermanlands län

Södermanland

Maud Emanuelsson

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2019

Omslag: Johan Peringskiölds avbildning av runsten Sö 91, sommaren 1686. ”Ingulv och Visäte reste denna sten efter Bugge och Sigsten. Gud hjälpe deras själ.” Källa ATA.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 804522 och 894787.

ISBN 978-91-7453-775-8

Tryck: JustNu, Västerås 2019

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	6
Ärendet	6
Natur- och kulturmiljö	6
Metod och genomförande	6
Resultat	7
Utvärdering	8
Referenser	10
Digitalt material	10
Kartmaterial	10
Tekniska och administrativa uppgifter	11
Bilagor	12
Bilaga 1. Schakttabell	12

Figur 1. Platsen för förundersökningen är markerad med en blå ring. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har utfört en arkeologisk förundersökning inom fastigheten Stora Tidö 1:6, Hammarby socken i Eskilstuna kommun. Anledningen var att en sedan länge försvunnen runsten – Sö 91 – återfanns i samband med anläggandet av en ny gång- och cykelväg längs Mälarvägen (väg 953) mellan Eskilstuna och Sundbyholm. Fyndplatsen bedömdes som en möjlig plats för runstenens ursprungliga placering.

Förundersökningen utfördes efter beslut från Länsstyrelsen i Södermanlands län som också bekostade uppdraget. Fältarbetet genomfördes den 11 september 2018.

Inget av antikvariskt intresse framkom.

Runsten Södermanland 91

Alla kända runstenar i Sverige har en beteckning i form av landskap och en siffra. Runstenen Sö 91 finns med på en arkeologisk förteckning över kända men försvunna runstenar och minnesmärken. Den äldsta uppgiften finns i Rannsakingarna från 1667 och lyder: "Vid Stora Tidö, vid gårdet, vid en grind som kallas Stormaregrinden, ligger nu en sten, 7 alnar och 2 kvarter lång. Den har förr i tiden stått på ända, där någon har skrivit och ritat, men är nu bortnött, ty den har legat under vägen."

Runstenen Sö 91 är 4,2 meter lång, varav det oristade partiet – roten – endast är cirka 0,80 meter. Upprest mäter runstenen 3,4 meter över mark, vilket gör den till en av de högsta i Södermanland. Runstenen anses vara gjord i början av 1000-talet och inskriptionen lyder: "Ingulv och Visäte reste denna sten efter Bugge och Sigsten. Gud hjälpe deras själ."

Bakgrund

Ärendet

Runsten Sö 91 återfanns i samband med Trafikverkets och entreprenören Tranabs anläggande av en ny gång- och cykelväg längs med landsvägen mellan Eskilstuna och Sundbyholm (Mälärvägen, länsväg 953). Fyndet är sensationellt. Runstenen var känd på 1600-talet, men har sedan dess varit försvunnen.

Länsstyrelsen i Södermanlands län bedömde att fyndplatsen kunde vara runstens ursprungliga plats och beslutade därför om en arkeologisk förundersökning. Syftet var att ge Länsstyrelsen beslutsunderlag för tillståndsprövning om ingrepp i fornlämning. Förundersökningens uppdrag var att fastställa och beskriva lämningens karaktär, tidställning, utbredning, omfattning, sammansättning och komplexitet på ett vetenskapligt sätt. Eftersom det rörde sig om en ny och sedan tidigare inte känd fornlämning bekostade Länsstyrelsen förundersökningen.

Förundersökningsområdet uppgick till 50 m² (10 × 5 meter) och låg på Mälärvägens norra sida, nordost om gården Stora Tidö.

Natur- och kulturmiljö

Förundersökningsområdet ligger inom fastigheten Stora Tidö vars äldsta belägg är från 1379, *dighra tydhege*. Landskapet består av ett öppet flackt jordbrukslandskap med skogklädda moränhöjder och är en del av den forna Kafjärden. Odlingsbygden är mycket fornlämningsrik, främst med lämningar från järnåldern.

Mälärvägen löper idag i en förhållandevis rak linje mellan Eskilstuna och Sundbyholm. Vägsträckningen rätades senast 1961 och äldre delar av landsvägen finns kvar som parallella grusvägar. Vägsträckan vid Stora Tidö och förundersökningsområdet kan beläggas åtminstone till 1600-tal.

Metod och genomförande

Hela förundersökningsområdet (50 m²) avbanades eftersom det rörde sig om ett litet undersökningsområde. Eftersom arbetet med gång- och cykelbanan redan påbörjats inom förundersökningsområdet var stora delar av matjordslagret redan bortschaktat, max 0,10 meter fanns kvar. Översiktlig metalldetektering av det kvarliggande matjordslagret utfördes. Schaktet grovrensades med handredskap.

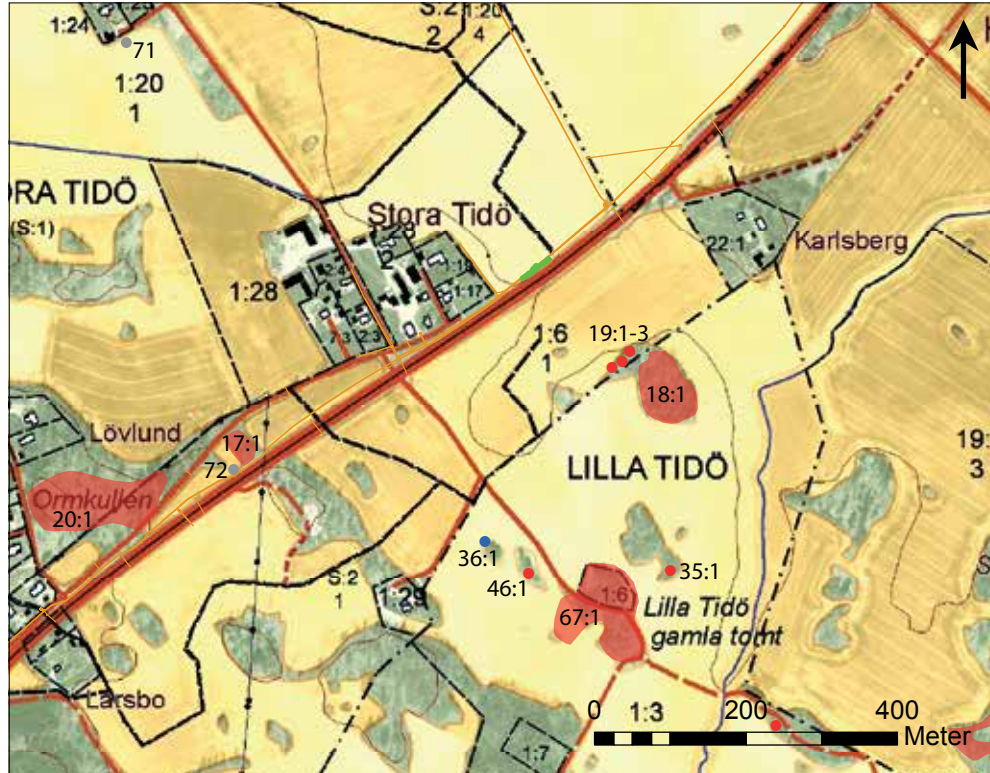
I samråd med Länsstyrelsen och Trafikverket, och inom gång- och cykelvägens arbetsområde, avbanades en längre sträcka än 10 meter. Det ursprungliga schaktet utvidgades åt sydväst till 27 meter. Nordost om detta grävdes ytterligare ett schakt på 13 meter. Totalt avbanades knappt 170 m². Inom förundersökningsområdet fanns en nedgrävd och sedan tidigare framgrävd elkabel som anslöt till befintlig elstolpe. Ett säkerhetsavstånd lämnades till elkabeln. I förundersökningsområdets sydvästra schakt fanns ett äldre schakt för VA-ledning.

Schakten mättes in med RTK-GPS för vidare digital bearbetning i ArcMap. Fotografier över fältarbetets togs fortlöpande. Samtliga schakt återfylldes.

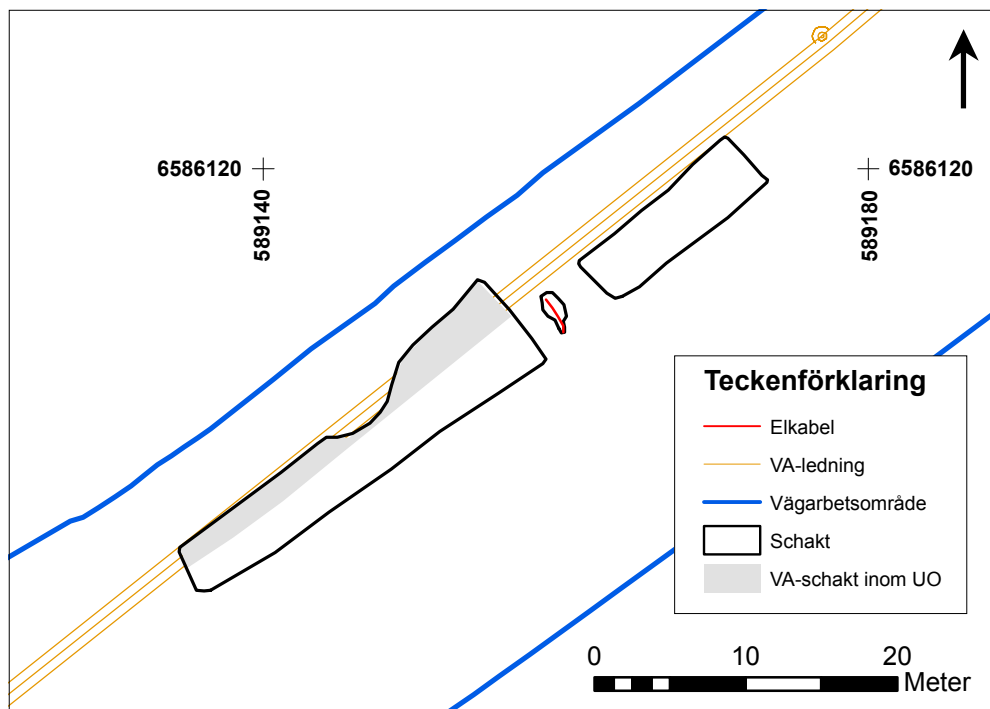
Sten och mindre block förekom, främst i det nordöstra schaktet. Inom en cirka 1 m² stor yta, i det nordöstra schaktet, påträffades en gles samling sten utan nedgrävning eller djup.

Resultat

Inget av antikvariskt intresse framkom.

Figur 2. Samtliga lämningar ligger i Hammarby socken. Förundersökningsområdet är markerat med grönt. Fastighetskartan kompletterad med lämningar ur Kulturmiljöregistret. Skala 1:10 000.

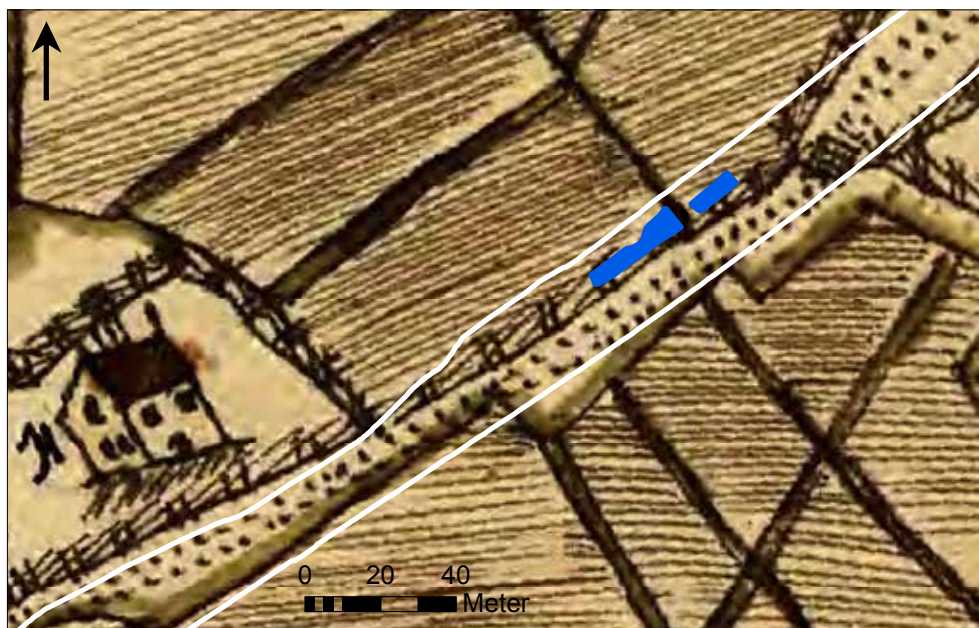
Figur 3. Schaktplan. Skala 1:500.

Utvärdering

Resultatet visar att den återfunna runstenen inte har varit upprest någonstans inom det aktuella förundersökningsområdet. Däremot är det lika sannolikt som före förundersökningen att den ursprungliga platsen finns i närområdet.

Den äldsta kända uppgiften om runstenen Sö 91 finns i Rannsakingarna från 1667 och lyder: *"Widh Store Tidö, vthj Gärdet widh en Grindh, som kallas Stormaregrinden ligger nu en Steen, 7 alner och 2 qvarter vthj längden, den i förtijden hafver ständigt å Enda, der vppå hafver fulle waridt något skrifwit och rijtadt. Men är nu mest bortnött, ty den hafver legadt under vägen."* Runstenen låg alltså ner redan på 1600-talet. Rannsakingarnas uppgift om att stenen tidigare legat under vägen gör att man måste hålla öppet för att den kan ha flyttats en bit redan under 1600-talet. Med tanke på runstenens storlek (4,2 meter lång) kan det knappast ha handlat om någon längre sträcka (Källström).

Utifrån 1646 års avfattning har landsvägens sträckning nordost om Stora Tidö gård inte ändrats nämnvärt (figur 4). På kartan finns nordost om schakten en grindmarkering, sannolikt Stormaregrinden. Det är kunskap som framkommit i samband med rapportarbetet. Det är därför rimligt att runstenens ursprungliga läge legat lite längre åt nordost, möjligen inom arbetsområdet men mer sannolikt under dagens landsväg eller dess dikesslänt. Runstenen kan också ha stått på motsatt sida om landsvägen.

Figur 4. Utdrag ut rektifierad avfattning över Stora Tidö 1646 med arbetsområde för ge-vägen, vilket inkluderar nuvarande länsväg 953. Förundersökningschakten är markerade med blått. Notera grindmarkeringen nordost om schakten – Stormaregrinden? Skala 1:2 000.

Figur 5. Översikt över schakten. Foto från nordost av Maud Emanuelsson.

Figur 6. Foto över arbetsområdet för gc-vägen. Framför grävmaskinen syns hur stor del av matjordslagret som redan var bortschaktat före förundersökningen. Foto från nordost av Jan Äblström.

Referenser

Digitalt material

Källström, M. *Runstenen vid Stormarens strand*. Riksantikvarieämbetets K-blogg. 2018-08-18.

Kartmaterial

Avfattning 1646. Hammarby socken. Tidö stora nr 1–5.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM18154
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-5643-2018, 2018-09-10
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk förundersökning
<i>Undersökningsperiod:</i>	11 september 2018.
<i>Personal:</i>	Maud Emanuelsson (projektledare) Jan Ählström
<i>Landskap:</i>	Södermanland
<i>Län:</i>	Södermanland
<i>Kommun:</i>	Eskilstuna
<i>Socken:</i>	Hammarby
<i>Fastighet:</i>	Stora Tidö 1:6
<i>Fornlämning:</i>	Runsten Sö 91
<i>Fastighetskartan:</i>	65F 8IN Torshälla
<i>Koordinater:</i>	X6586092/Y589136
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningmetod:</i>	RTK-GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga dokumentationshandlingar utöver denna rapport.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd påträffades.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	L×B×D (m)	Beskrivning	Undergrund
1	27,30×3,30-7,00×0,05-0,10	Tunt lager matjord med enstaka stenar (0,25 m i diameter). Rester av två recenta trästolpar med mycket trä bevarat. Äldre tele- eller elstolpar?	Lera
2	13,00×4,00×0,05-0,10	Tunt lager matjord med viss förekomst av sten (0,20 m i diameter).	Lera